

сті, чіткість укладених контрактів, ступінь довіри між контрагентами, розміри трансакційних витрат і т.п.), Україна зможе уникнути розсіювання значної кількості сил та максимально сконцентрувати ресурси на обраній стратегії прискореного економічного розвитку.

Література

1. История экономических учений (современный этап): Учебник / Под ред. А. Г. Худокормова. — М.: ИНФРА-М, 2004. — 733 с.

2. Нобелевские лауреаты XX века. Экономика. Энциклопедический словарь. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2001. — 336 с.

3. *Р. Нуреев*. Теории развития: дискуссия о внешних факторах становления рыночной экономики // Вопросы экономики. — 2002. — № 7. — С. 141—156.

4. *Р. Нуреев*. Теории развития: неоклассические модели становления рыночной экономики // Вопросы экономики. — 2002. — № 5. — С. 145—158.

5. *Эрнандо де Сото*. Загадка капитала: почему капитализм торжествует на Западе и терпит поражение во всем остальном мире / Пер. с англ. — М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2001. — 272 с.

6. *H. W. Arndt*, *Economic Growth: the History of an Idea* (Chicago and London: the University of Chicago Press, 1987).

Стаття надійшла до редакції 23.03.06

УДК 330.8

Я. В. Чернятевич, аспірант,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ПРИРОДА ЕКОНОМІЧНИХ СУБ'ЄКТІВ

У статті розглянуто еволюцію розвитку економічного індивіда, основні причини зміни його суспільного статусу та характерні риси економічного суб'єкта.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: економічний індивід, економічний суб'єкт, статус індивіда, економічна власність.

Формування та етапи розвитку економічних індивідів

Поняття цивілізаційної парадигми в сучасній економічній науці займає одне з центральних місць. В основі такого підходу вивчення економічних процесів лежить уявлення про те, що економічна

система є сукупністю економічних інститутів та організацій, що впливають на поведінку людей у процесі суспільного виробництва матеріальних благ і послуг для задоволення потреб економічних суб'єктів. І саме дії економічних суб'єктів забезпечують функціонування економічної системи як певного механізму задля забезпечення існування того чи іншого суспільства. Тому цілком зрозумілим є прагнення дослідити глибше поняття економічного суб'єкта. Тлумачення поняття економічного суб'єкта різними авторами є досить суперечливим, зокрема в літературі немає чіткого і однозначного визначення, яке б давало загальне і абсолютне розуміння даної категорії, окрім цього не чітко визначене його місце в економічній системі. Якщо поглянути на історичний процес розвитку цивілізацій, то поняттю економічного суб'єкта передують поняття економічного індивіда. Вперше воно було введено в науковий обіг Цицероном як латинський аналог грецького слова «атом» і несло в собі значення відносної відокремленості людини в суспільстві [2]. Тут потрібно розібратись, коли саме з'являється індивід і які характерні риси він отримує в процесі суспільного розвитку.

Як відомо, однією з перших форм об'єднань людей була родова община. В родовій общині всі її члени мали однаковий статус, спільно використовувались ресурси, що не давало змоги комусь виділятися на загальному фоні. Умови родового ведення господарства не передбачали права окремої особи брати у виключне користування частину території, тобто землі. Окремого індивіда як такого ще не було. Лише колективно займаючись веденням господарства, він отримував деяку стабільність у суспільстві. «Особиста свобода тонула в колективній безпеці»[7, с. 124]. Рід, сім'я давали йому захист, поки він не зміниться сам настільки, щоб стати більш або менш самостійною суспільною одиницею. І лише з розпадом родового ладу починається процес поступового формування індивіда. В будь-якому суспільстві з рівноправними членами рано чи пізно відбувається процес диференціації, тобто поділ суспільства на певні групи, стани, класи. Родова община не стала винятком.

Розподіл на стани став значним проривом у первісному родовому ладі. Попередній принцип общинного користування землею поступово зникає, поряд з общинним володінням з'являється індивідуальне господарство, де земля стає особистою власністю. В родовій общині відома лише спільна, родова власність, особистої власності на засоби виробництва немає і окрема особа не отримала ще ні самостійного значення, ні прав індивіда. Поява особистої власності означає перехід до нових умов життя суспільства. В основі особистої власності лежить начало протилежне родово-

му. Перехід від землеробського ладу до воєнного є переходом родової власності в особисту. Військова здобич була першим джерелом особистісної власності. Цей процес можна назвати економічним утвердженням індивіда.

Отже, однією з перших характерних рис індивіда є наявність, так званої, особистої власності на засоби виробництва, що дозволяла відносно самостійно вести господарство. Особиста власність вперше з'явилась в Античній Греції. До такої власності можна віднести землю, яка використовувалась для потреб окремої особи (і її сім'ї) та рабів. Оскільки це була нова форма відносин між індивідами, вона потребувала певного оформлення і захисту. Економічні реформи, які проводив Солон (близько 594 р. до н. е.), були спрямовані на захист індивідуальних прав окремих осіб. Основними заходами реформ були: відміна боргового рабства, за яким усі борги скасовувались і громадяни поліса ставали особисто незалежними; було проведено певні заходи, які сприяли підвищенню ролі особистої власності і розвитку певної господарської ініціативи зі сторони індивідів; свобода заповіту в випадку відсутності синів [5]. Такий закон знищив практику переходу землі після смерті її власника до його роду, що і стало фактом утвердження особистої власності. Поняття власності на землю в грецьких полісах мало особливе значення. Членом общини (полісу) можна було стати за умов, коли людина є греком за національністю, є вільною і володіє певною власністю, що наділялась полісом. Землю індивід міг отримати лише через поліс, тому саме таким чином формувалась його особистісна залежність від общини. І це дало підстави назвати таку форму власності — особистою. Всі члени полісу — вільні власники — володіли політичними правами. Головне, що давала община громадянину — це відчуття повноправної і вільної людини. Поліс забезпечував своїх членів певним рівнем життя, охороною особистості і свободи. Тому вигнання з общини, як правило, означало відбирання громадянських прав і дорівнювало «громадянській смерті». Всі громадяни полісу вірили в те, що добробут кожного з них залежить перш за все від їх полісу, поза яким існувати неможливо. На відміну від Античного світу Стародавній Схід не знав свободи ні в значенні участі в управлінні справами держави, ні в значенні індивідуальної незалежності — він не мав навіть ідеї свободи. Стародавня Греція розвивала, перш за все, політичну свободу і свободу особистої власності.

Грецький поліс можна назвати тісно пов'язаною спільнотою індивідів, що відображалось на його політичних інститутах. Певний час в Афінах існувала безпосередня демократія, за якої в управлінні полісом мали право брати участь усі вільні чоловіки.

Політичні ідеали характеризувались гармонією рівних у політичній сфері індивідів, законом і свободою. При цьому свобода розумілась як життя спільно, відповідно до загального для всіх закону, а несвобода — як життя в стані безправ'я. Для грецького суспільства характерною була ідея гармонії і порядку не лише в природі, а й у людській спільності, яка виражалась в понятті «людина—в—суспільстві»[6, с. 20], а не ізольованого індивіда або понятті піднесення над індивідом універсального закону і держави. «Людина—в—суспільстві» характеризує особистісну залежність індивіда від поліса, відносність його свободи. Саме це поняття дозволяє зрозуміти суть античної форми власності, природа якої пов'язана з особистісною залежністю. Не вважалось, що людина володіє певними «природними правами». Права визначались функцією людини і її роллю в суспільстві. Під добротністю, як правило, розуміли не здатність жити відповідно до певних загальних моральних норм, але напевне можливість реалізації індивідом призначення бути людиною, знаходження відповідного місця в суспільстві. Закон вважався порядком, який забезпечував функціонування суспільства.

Індивід почав відносно відокремлюватися від общини на базі особистої власності. І саме усвідомлення свободи наділяє індивіда певними політичними правами — це і є друга складова характеристики індивіда. Будучи громадянином полісу, кожний окремий індивід (за реформами, проведеними Солоном) отримує певні права, але разом з тим має певну відповідальність за свої дії перед іншими общинниками. Було введено так званий майновий ценз, який став основним критерієм визначення прав і обов'язків громадян участі в суспільному житті. За основу було взято річні доходи окремих індивідів. Відповідно до цього принципу землевласників було поділено на чотири класи. За кожною з окремих груп було закріплено певний мінімум політичних прав, що відповідає їх майновому доходу і воєнним функціям. Тобто, наявна в їх розпорядженні власність визначала статус окремого індивіда, їх права і обов'язки. Тепер не належність до того чи іншого роду, а величина особистісної власності визначала значимість людини. З появою особистої власності з'являється відчуття і необхідність отримання власної вигоди. З розпадом родової організації суспільства у кожного рядового члена полісу, що займається ремеслом або торгівлею, з'являється можливість збагачення.

Після реформ Солона в античній Греції виникла структура суспільства, що базувалась на особистій власності, чого не було більше ніде в світі. Панування особистісної власності привело в дію

властиві їй потреби політичні, правові та інші інститути — систему демократичного самоуправління з правом і обов'язком кожного повноправного громадянина, члена полісу, брати участь у суспільних справах, в управлінні полісом; систему суспільних гарантій з захистом інтересів кожного громадянина, з визнанням його власної гідності, прав і свобод, а також систему соціокультурних принципів, які сприяли розвиткові особистості, розвиткові творчих потенцій індивіда. За таких історичних умов індивід гармонійно вписувався в наявну економічну систему, маючи певну особисту власність і володіючи певними політичними і громадянськими правами. Ця наявність політичних прав і власності безпосередньо визначала статус кожного окремого індивіда в суспільстві, тобто те місце, яке він займав у соціальній ієрархії. Відповідно до того статусу, який належить індивідові, формуються його власні цілі діяльності в суспільстві, визначається його поведінка відносно інших індивідів.

Окрім конкретних політичних і громадянських прав та форми власності на ресурси на статус індивіда впливає також і влада. Яким же чином іде утвердження влади в суспільстві і яким чином від неї залежить статус індивіда? Першим проявом влади в суспільних утвореннях було так зване право розпорядження суспільним продуктом або ресурсом. Цим правом володів старійшина общини, який у силу певних обставин отримав можливість впливати на економічні, соціальні, політичні процеси, що відбувались всередині колективності. Спочатку лідер групи розпоряджався особисто здобутим (воєнні трофеї), а потім з часом отримав можливість розпоряджатись спільно отриманими продуктами та ресурсами. Як правило це відбувалось у формі щедрих роздач (продуктів, ресурсів, землі) від імені всієї общини, причому було важливим більше віддати, ніж отримати від лідера іншої групи. Той, хто більше роздавав — як результат отримував визнання, пошану, авторитет, тобто певну владу над тими, кому роздавав. З часом глава общини поступово перетворювався в очак колективу із розпорядника на власника, що ніби роздавав все від свого імені, і за це мав певне право на пошану, авторитет за щедро роздані ресурси. Таким чином, лідер общини отримує певну владу над членами даної групи. Це в свою чергу призвело до того, що по відношенню до решти общинників їй глава мав дещо вищий статус, який виявлявся у низці ширших функцій і обов'язків. Так, він мав право регулярно перерозподіляти ділянки орної землі між численними групами і невеликими сім'ями; забезпечувати справедливе користування общинними ресурсами і угіддями; органі-

зовувати суспільні роботи, взаємовідносини з сусідами тощо. Окрім того, що керівник групи мав ряд функцій, які він мав виконувати, він ще і зобов'язаний був відповідати за життя і добробут усіх членів своєї общини. Наскільки вміло і правильно буде діяти лідер, настільки міцною і стійкою буде така форма організації взаємовідносин у конкретному об'єднанні. Тому статус глави общини або, іншими словами, його суспільне визнання було важливим не лише для самого власника цього статусу, а й усіх, хто залежить від його дій.

В усіх суспільствах первісного і общинного типів (окрім античного) поняття про власність взагалі, тим більше про приватну власність, просто не існувало. Поняття про власність у колективах збирачів, кочівників або общинних землеробів зводилось, перш за все, до усвідомлення права на ресурси, які належали даній групі і спільно використовувались її членами в господарській діяльності. Суб'єктом влади, володіння, розпорядження господарськими ресурсами, що спільно використовувалось для забезпечення потреб могла бути лише община як ціле. При цьому завжди існувало індивідуальне і сімейне користування певною частиною загального володіння (предмети побуту, житло, особисті речі, знаряддя виробництва). Це означає, що економічним змістом такої власності є саме володіння, і, як результат, володіння владою.

В рамках надобщинної структури зі спадковим вождем, що ставав символом колективу, право розпоряджатись суспільним надбанням колективу було функцією найвищої влади вождя. Влада породжує поняття і уявлення про власність, власність з'являється як функція володіння і влади. Неподільність понять влади і власності породжує феномен влади—власності. [3]

Поява феномена влади—власності була важливим моментом на шляху інституціоналізації суспільства і держави. Практично це означало, що вільна община втрачала свої виключні права володіння її угіддями і продуктами. Тепер вона була змушена ділити ці права з тими, хто в силу належності до влади міг претендувати на долю її майна. Феномен влади—власності дозволяє показати суть власності на ресурси, її природу, що міститься у владі надобщинного центру (вождя). Ця влада набула форми розпорядження ресурсами. Іншими словами, виникає такий феномен: одна і та земля (а точніше, право на продукти з неї) належить і селянину, що обробляє її, і общині в цілому, від імені якої виступає старійшина, що розподіляє земельні ділянки.

В період середньовіччя поняття статусу індивіда потрібно розглядати з дещо інших аспектів: з позиції особистісної і майнової за-

лежності. Так, певні категорії населення мали статус особисто невільних (залежних) людей як серви у Франції. Тобто, в таких випадках вони не мали жодних економічних та політичних прав. До іншої категорії відносились так звані віллани — поземельно залежні селяни, що сплачують ренту, підкоряються судовій і адміністративній владі феодала, але при цьому особисто незалежні. В цьому випадку питання земельної власності має особливе значення. В класичному феодалізмі власність, переважно земельна, розглядалась двояко: вона давала власнику певні визначені права, але разом з цим зобов'язувала його виконувати певні обов'язки. Соціальна еліта виконувала обов'язки васальної вірності і військової служби, а селяни несли трудові (іноді військові) повинності. При чому і ті і інші прагнули задовольнити конкретні власні вигоди. В цих умовах індивіди точно усвідомлювали свої наміри, чітко визначали основні цілі і шукали можливих засоби задоволення своїх потреб.

Несення трудової повинності на користь поміщика не завжди є економічно вигідним окремому індивіду, але за це індивід отримує захист свого життя і власного господарства, і в такому випадку його дії є оправданими. За таких умов феодал селянину дає більше, ніж грошову винагороду (або дохід) — це впевненість в особистій недоторканості, в захисті своєї свободи. Таку взаємодію можна назвати вигідною для обох сторін, адже кожен отримує більше, ніж віддає, і саме така взаємодія є основою економічного ладу доби феодалізму, а також визначає статус кожного окремого індивіда в суспільстві.

Але з розвитком суспільства, західної цивілізації стало зрозумілим, що економічних характеристик окремого індивіда недостатньо для розуміння зв'язків в економічній системі, де ключову роль відведено людині. Тому потрібно більш детально розглянути, за яких історичних, економічних, політичних умов з'являється економічний суб'єкт, які риси відрізняють його від свого попередника економічного індивіда і яке значення для розвитку суспільства має поява і розвиток економічного суб'єкта.

Поява та характерні риси економічного суб'єкта

Період феодалізму став переломним для усвідомлення людиною свого суспільного статусу і призвів до певної політичної боротьби за права і свободи. Таким моментом стали буржуазні революції в Європі, які відбулися майже в усіх на той час розвинених країнах. Що ж призвело до революційних подій? Поперше, в суспільстві сформувались три класи (феодала, буржуа-

зія, селяни), які мали абсолютно різний суспільний статус, різні цілі і можливості їх досягнення. Так, феодали не вмiли і не хотiли займатись веденням господарства, яке для них було лише джерелом отримання доходу для власного споживання, для розкоші. Буржуазія, навпаки, основну увагу придiляла веденню господарства, отриманню з нього доходу і вкладенню отриманих коштів у подальший розвиток власного капіталу. По-друге, між селянином і феодалом існувала взаємодія на основі позаекономічного примусу (феодал силою змушував селян працювати на своєму полі), на протипагу цьому праця на мануфактурі буржуазії є усвідомленою необхідністю — хочеш вижити, будеш працювати. В даному випадку кожен для себе самостійно визначав, що економічно вигіднішим є працювати, ніж не робити цього. Цей вибір могли здійснювати лише особисто вільні індивіди. Найважливішими наслідками революційних подій у Європі XVII—XVIII ст. стали: утвердження особистої недоторканості громадян, повністю ліквідовано кріпосне право, безкоштовно отримані селянами земельні наділи призвели до появи приватної власності та було встановлено єдині права для всіх громадян незалежно від віросповідання та соціального статусу.

Саме за таких умов можна вперше сказати про появу приватної власності, основними характерними рисами якої є обов'язкова особиста незалежність економічного індивіда та наявні однакові права в суспільстві усіх громадян. До буржуазних революцій економічні індивіди не мали ні особистої свободи, ні рівних прав. І саме тут виникають передумови появи такого важливого складового елемента економічної системи, як економічного суб'єкта.

То що ж собою являє поняття суб'єкт? З філософської точки зору можна дати кілька визначень поняття суб'єкт: 1) індивід, що пізнає зовнішній світ і впливає на нього своєю практичною діяльністю; 2) людина як носій певних якостей, особистість. Філософський словник за редакцією Шинкарука категорію «суб'єкт» трактує як особу, організовану групу осіб, соціальна, політична, етнічна спільнота та суспільство в цілому, що здійснює властиву їм діяльність, спрямовану на практичне перетворення предметної дійсності, теоретичне і духовно-практичне освоєння об'єкта реальності. При цьому можна виділити такі риси суб'єкта: *предметність*, тобто необхідність бути предметним утворенням і діяти предметним способом; *свідомість*, що відображає реальність, зорієнтовує в навколишньому середовищі, визначаючи мету діяльності; *активність* — забезпечення провідної ролі в суспільстві взаємодії з навколишнім світом; *воля*, що забезпечує досягнення поставленої мети [10]. Юри-

сти визначають суб'єкта як носія прав і обов'язків. Якщо спробувати узагальнити всі підходи, то можна виділити основні риси, які є притаманними економічному суб'єкту.

Отже, економічний суб'єкт характеризується такими основними положеннями:

1) економічний суб'єкт має *власну мету*, яка формується в результаті незалежності суб'єктів, різного статусу, різного рівня суспільного розвитку. Різний статус суб'єктів в економічних відносинах визначається, перш за все, наявністю чи відсутністю *приватної власності на ресурси*. У власності відображаються особливості взаємодії індивіда і суспільства, процес узгодження власних цілей і суспільних норм. Приватна власність формує основні цілі окремих економічних суб'єктів і задає можливі варіанти розв'язання суперечностей в суспільстві;

2) його дії залежать від *зовнішнього середовища*, від поведінки інших людей (вплив статусу і інститутів), тобто економічний суб'єкт у своїх діях керується не лише власними цілями, а й цілями тих осіб, що його оточують. Він обов'язково повинен враховувати певні норми, правила поведінки, які є загальноприйнятими в тих чи інших умовах. Онтологічно завжди на першому місці людина, але її поведінку не можна зрозуміти без виявлення закономірностей людської колективності;

3) діяльність економічного суб'єкта повинна бути *свідомою*; людина сама по собі стала людиною, коли з'явилась свідомість. Свідомість у процесі діяльності людини проявляється в таких формах, як воля, знання, досвід, кваліфікація, наука, що в свою чергу формуються шляхом освоєння інформації. «Діяльність індивіда — це результат не стільки знання, скільки волі економічного суб'єкта» [7, с. 128];

4) економічний суб'єкт постійно *розвивається*, підвищується рівень його суспільної зрілості. Процес розвитку економічного суб'єкта представлений діалектикою потреб і здібностей. Ця риса розкривається через такі основні поняття: здібності/потреби → економічні інтереси → мотиви/стимули;

5) суб'єкту притаманне *внутрішньо активне начало* — джерело активних дій. Економічний суб'єкт — це індивід, що реально пізнає і діє. Знаряддя активних дій Арістотель вважав власність [1], тобто наявна власність надає індивіду і потребу, і можливість діяти, відповідно до поставленої мети. А з появою приватної власності економічний індивід стає економічним суб'єктом, оскільки його дії за таких умов спрямовані на збереження наявної власності і отримання певної економічної користі від володіння нею. В Старо-

давній Греції був підписаний закон, за яким оголошували позбавлення громадянських прав того, хто в період народних повстань не стояв на жодній із сторін. За законом вимагалось аби кожен громадянин приймав участь у боротьбі, тобто проявляв свою активну діяльність і не чекав поки хтось за тебе вирішить, що робити і як жити. Тобто економічний суб'єкт об'єктивно повинен діяти через внутрішні спонуки, які йому надає право володіння приватною власністю.

Підсумовуючи все сказане, можна узагальнити характерні риси економічного суб'єкта в такому визначенні: **економічний суб'єкт** — це відносно відокремлений індивід (на базі приватної власності), що має певний статус у суспільному виробництві і взаємодіє з іншими суб'єктами заради власних інтересів. На відміну від економічного індивіда, він має ряд ширших характерних ознак, що визначають його економічну суть.

З усього вищевикладеного слідує кілька висновків. Сучасний стан розвитку науки та наукової думки вимагає від учених пошуку нових способів пояснення певних економічних явищ. Саме такою новацією на даному етапі є досягнення в розвитку цивілізаційної парадигми, за якою всі економічні явища розглядаються з позиції системності, взаємообумовленості та взаємодії. В економічній системі, що є складовою суспільства, основна роль відводиться економічному суб'єктові, якому передують поняття індивіда. Основними характерними ознаками індивіда є відносна відокремленість його від общини за допомогою особистої власності, наявність певних політичних і громадянських прав, які, в свою чергу, залежать від власності та влади, що є в розпорядженні індивіда. Ці складові формують суспільний статус окремого індивіда, який визначає основні напрямки дій, економічні цілі та засоби їх досягнення. Однак, з розвитком суспільства стає очевидним, що економічні індивіди змінювались і на певному етапі, набувши нових якостей, переросли в економічних суб'єктів. Економічний суб'єкт має обов'язково власну мету, залежить від впливу зовнішнього оточення, діє, керуючись свідомим уявленням про спільноту, до якої належить, і йому притаманне внутрішньо активне начало (дія не за примусом, а за власною необхідністю). Саме такий набір характерних ознак детальніше розкриває суть і місце людини в суспільстві.

Література

1. Арістотель. Політика. — К.: Основа, 2000. — 238 с.
2. Большой энциклопедический словарь: философия, социология, религия, эзотеризм, политэкономия/ Сост. С. Ю. Солодовников. — Минск, 2002. — 1008 с.

3. *Васильев Л. С.* История Востока: В 2-х т. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Высш. школа. Т. 1, 2001. — 559 с.
4. *Людвиг фон Мизес.* Индивид, рынок и правовое государство. — СПб.: Пневма, 1999. — 196 с.
5. *Маркелов Г. И.* Личность как культурно-историческое явление. — 1912.
6. *Скирбекк Г.* История философии: Учебное пособие/ Пер с англ. Ред. С. Б. Крымский. — М.: Владос, 2000. — 800 с.
7. *Соколов В. В.* От философии античности к философии нового времени. Субъективно-объективная парадигма. — М.: Эдиториал УРСС, 1999. — 336 с.
8. *Степаненко С. В.* Роль влади і власності у становленні економічної системи./ Вчені записки: Науковий збірник. Вип. 2./ Відп. ред. В. С. Савчук. — К.: КНЕУ, 1999. — 212 с.
9. *Уткин А. И.* Запад и Россия: история цивилизаций: Учеб. пособие. — М.: Гардарики, 2000. — 574 с.
10. *Філософський енциклопедичний словник/ Ред В. І. Шинкарук.* — К.: Абрис, 2002. — 742 с.

Стаття надійшла до редакції 20.03.06

УДК 330.567.2/4

Л. М. Погоріла, аспірантка
кафедри політекономії факультетів управління та маркетингу,
Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана

ЕКОНОМІЧНИЙ ЗМІСТ ТА СУТНІСТЬ ВІДНОСИН СПОЖИВАННЯ

У статті викладено результати дослідження автора у сфері споживання. Розглянуто економічний зміст та сутність відносин споживання. Здійснено спробу узагальнення теоретичних досліджень, ролі і місця відносин споживання в економічній діяльності.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: споживання, відносини споживання, споживач, споживчий вибір, споживацька поведінка, добробут, потреби

Споживання населення виступає в якості однієї із основних характеристик рівня добробуту, забезпечення зростання якого є найважливішим завданням соціально-економічної політики держави.

В цьому сенсі особливого значення набуває дослідження процесів, відносин, які відбуваються в сфері споживання, що, своєю чер-